

УДК 159.9:159.972

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.4>

СТАЖ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЗМІН ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Ігор Віденєв

*Харківська державна академія культури,
узвіз Бурсацький, 4, м. Харків, Україна, 61057
e-mail: viden150@ukr.net*

Анастасія Большакова

*Харківська державна академія культури,
узвіз Бурсацький, 4, м. Харків, Україна, 61057
e-mail: bolshakova777@ukr.net*

Тетяна Перевозна

*Харківська державна академія культури,
узвіз Бурсацький, 4, м. Харків, Україна, 61057
e-mail: p.-tatjana@ukr.net*

Для розробки загальних принципів ефективного функціонування органів внутрішніх справ сьогодні не використовуються повною мірою знання юридичної психології. Ці знання повноцінно не затребувані у слідчій, оперативній, кадровій, експертній та інших видах службової діяльності. Особливо актуальним є розвиток науково-обґрунтованого підходу до вивчення особистісних особливостей працівників органів внутрішніх справ.

Традиційно діяльність в екстремальних умовах, у яких трудиться працівник органів внутрішніх справ, вивчається шляхом аналізу взаємозв'язку характеристик діючих екзогенних факторів, психологічних станів, властивостей особистості та результатів її діяльності. У нашому дослідженні це стаж професійної діяльності.

Метою нашої роботи було дослідження індивідуально-психологічних особливостей особистості працівників правоохоронних органів із різним стажем професійної діяльності. Об'єкт дослідження – особистість працівника ОВС, предмет – індивідуально-психологічні особливості особистості працівників правоохоронних органів із різним стажем професійної діяльності. Використовуючи підхід єдності свідомості, діяльності й особистості, ми акцентували увагу на професіоналізації особистості правоохоронця. За допомогою стандартизованих психодіагностичних методик ми досліджували стани і властивості особистості з використанням багатфакторного Фрайбурзького особистісного опитувальника (FPI), опитувальника «Комунікативна толерантність» (В. Бойко), шкали реактивної (ситуативної) й особистісної тривожності Спілбергера – Ханіна.

Дослідження індивідуально-психологічних особливостей працівників правоохоронних органів показало, що тривалий стаж роботи у правоохоронних структурах діє на емоційну сферу, підвищуючи її стійкість, здатність до емпатії, комунікативну компетентність, підвищує самооцінку, але також стимулює розвиток невротичності, депресивності, дратівливості, негативізму, підозрливості, домінантності, ситуативної й особистісної тривожності. У працівників зі стажем роботи менше 5 років відзначений високий рівень прояву агресивності, нижчий рівень толерантності, здатності до емпатії, вони більш впевнені у собі та товариські.

За результатами обстеження як молоді, так і досвідчені співробітники правоохоронних органів з урахуванням специфіки їх роботи потребують психологічної підтримки для підвищення ефективності професійної діяльності.

Ключові слова: стаж професійної діяльності, особистість правоохоронця, індивідуально-психологічні особливості особистості.

Постановка проблеми. Професійна діяльність працівників органів внутрішніх справ характеризується високою соціальною значимістю, екстремальністю більшості її видів, впливом на індивідуально-психологічні особливості особистості правоохоронця, на професійно-психологічне здоров'я працівників органів внутрішніх справ.

Інтерес до дослідження індивідуально-психологічних особливостей особистості працівників органів внутрішніх справ зумовлений значною поширеністю відхилень у стані психічного та психологічного здоров'я працівників, включаючи гострі психотичні епізоди, межові психічні розлади, гострі та посттравматичні стресові розлади, стани соціально-психічної та психосоматичної дезадаптації, емоційне вигорання, хронічну алкоголізацію та наркотизацію, сімейні дисгармонії, розлучення, кризи професійної ідентичності та професійну деформацію – від схильності до агресивно-насильницької поведінки та невмотивованої жорстокості на службі, у сім'ї та побуті до професійної патології, інвалідизації, делінквентних форм поведінки, суїцидів, а також загибелі внаслідок особистої необережності під час виконання службових обов'язків і застосування вогнепальної зброї. В екстремальних умовах суб'єктивно стан психічної напруженості переживається як роздратованість, втома, млявість, негативний емоційний фон посилює стан напруженості, оскільки він призводить до більш високого ступеня активації, що особливо помітно за великого інтелектуального навантаження. Традиційно діяльність в екстремальних умовах, у яких виконує службові обов'язки працівник органів внутрішніх справ, вивчається шляхом аналізу взаємозв'язку характеристик діючих екзогенних факторів, психологічних станів, властивостей особистості та результатів її діяльності. У нашому дослідженні це стаж професійної діяльності. Найбільш потужні стресори для працівників поліції – це загроза власному життю, життю колег по службі та інших осіб; втрати у підрозділі серед особового складу; застосування або використання зброї, ураження нею або смертельне поранення іншої людини; всілякі катастрофи або руйнівні стихійні лиха, які спричинили масову загибель людей. Працівників, котрі пережили аналогічні ситуації, відносять до групи підвищеного ризику виникнення психічних порушень [1, с. 137].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особистості в умовах професійної діяльності стає дедалі більш актуальним напрямом психологічної науки, оскільки зміст трансформаційних процесів в українському суспільстві, у поліції багато в чому залежить від людського фактору, характеру взаємодії особистості та суспільства, стабільності та змісту функцій соціальних інститутів і спільнот, ціннісних пріоритетів і орієнтирів в індивідуальній і масовій свідомості. Принцип єдності свідомості, діяльності й особистості підтверджує той факт, що, з одного боку, професійна діяльність сприяє формуванню професійно важливих якостей особистості, а з іншого – вона має великий потенціал особистісних порушень. Це стосується і працівників правоохоронних органів.

Під час виконання низки службових обов'язків співробітники правоохоронних органів часто мають справу з ворожим, агресивним ставленням до себе з боку оточуючих; крім того, існує реальна загроза не тільки вербальної, а й фізичної агресії. Таким чином, ця категорія працівників з огляду на специфіку своєї професійної діяльності перебуває у ситуації, яку можна визначити як хронічну стресогенність. Так чи інакше, під впливом умов діяльності, відчуваючи дефіцит позитивних вражень, особистість працівника правоохоронних органів починає поступово зазнавати певних змін: змінюються прийоми ро-

боти, форми поведінки, а іноді і більш істотні властивості особистості – риси характеру і спрямованість особистості. Подібні зміни свідчать про професійну деформацію особистості. Значний внесок у дослідження змістовних особливостей особистості правоохоронця здійснили В. Андросюк, Д. Александров, О. Бандурка, В. Барко, В. Васильєв, М. Єнікєєв, А. Дулов, О. Землянська Л. Казміренко, В. Кікоть, Є. Клімов, Я. Кондратьєв, В. Коновалова, О. Махлай, В. Медведєв, В. Носкова, О. Ратінов, В. Сіньов, О. Столяренко, О. Тімченко, Ю. Чуфаровській, Г. Шіханцов, С. Яковенко та ін.

Мета статті: дослідження індивідуально-психологічних особливостей особистості працівників правоохоронних органів із різним стажем професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – особистість працівника ОВС.

Предметом дослідження є індивідуально-психологічні особливості особистості працівників правоохоронних органів із різним стажем професійної діяльності.

Постановка завдання. Ефективність професійної діяльності працівників правоохоронних органів, що здійснюється зазвичай в екстремальних умовах і в атмосфері високої нервово-психічної напруженості, вимагає від них володіння цілим комплексом особистісних і професійно важливих якостей. З метою визначення програми підвищення психологічної підготовки до ефективної роботи працівників правоохоронних органів ми провели обстеження 126 працівників МВС, із них 84 людини мали стаж роботи в органах до 5 років, а решта – понад 5 років.

Оскільки ефективність роботи працівників правоохоронних органів значною мірою залежить від їхніх особистісних якостей, обстеження проводилося з використанням багатофакторного Фрайбурзького особистісного опитувальника (FPI) [3]. Цей опитувальник призначений для прикладних досліджень з урахуванням досвіду побудови іта застосування таких широко відомих опитувальників, як 16RF, MMPI, EPI та ін. 12 шкал опитувальника сформовані на основі результатів факторного аналізу і відображають сукупність взаємопов'язаних факторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опитувальник FPI застосовується для діагностики станів і властивостей особистості та дозволяє виявити такі особистісні риси обстежуваних: невротичність, що характеризує психосоматичні порушення особистості; дратівливість (емоційну стійкість); врівноваженість (помірність), яка відображає спокій, впевненість у собі, діловитість, доброзичливість; стриманість, котра пов'язана із сором'язливістю та виражається у тривожності, скутості, невпевненості, труднощами у контактах з оточуючими людьми; щирість (відкритість), що виражається у довірливо-відвертій взаємодії з оточуючими людьми за високого рівня самокритичності; емоційну лабільність, яка виявляється у частих коливаннях настрою, підвищеній збудливості, дратівливості, недостатній саморегуляції. Результати обстеження за цією методикою в 1 групі випробовуваних працівників, котрі мають стаж роботи у правоохоронних органах до 5 років, представлені у таблиці 1. Із даних таблиці видно, що у групі 1 на високому рівні проявляються мужність (72%), товарицькість (40%), помірність (34%), щирість (26%) екстравертованість (24%). Випробовувані цієї групи відрізняються низьким рівнем прояву депресивності (76%), невротичності (70%), емоційної лабільності (48%), стриманості (40%), щирості (24%).

З урахуванням показників за високим, вище середнього і середнім рівням прояви особистісних рис працівників цієї групи можна характеризувати як екстравертовані (100%), домінантні (92%), мужні (88%), товарицькі (82%), помірні (70%), роздратовані (збудливі) (67%), агресивні (57%), щирі (57%).

Дані обстеження за опитувальником FPI вказують на необхідність психокорекційної роботи із працівниками МВС щодо зниження їх агресивності, домінантності, дратівливості, емоційної нестійкості та щодо підвищення стриманості, щирості, інтровертованості.

Результати обстеження із застосуванням методики FPI у групі 2 (співробітників із стажем роботи у системі МВС понад 5 років) представлені у таблиці 2.

Таблиця 1

Розподіл піддослідних групи 1 за рівнями прояву особистісних рис

№ п / п	особистісні риси	Рівні прояву у %				
		високий	вище середн.	середній	нижче середн.	низький
1	невротичність	9	12	12	-	69
2	агресивність	16	9	32	25	18
3	депресивність	-	16	-	8	76
4	збудливість	14	20	33	22	11
5	товариськість	40	42	-	13	5
6	помірність	34	24	12	12	18
7	домінантність	12	44	36	8	-
8	стриманість	-	22	20	17	41
9	щирість	15	18	24	22	21
10	екстравертованість-інтровертованість	23	57	20		
11	емоційна лабільність	8	9	16	19	48
12	мужність-жіночність	72	6	10	12	

Таблиця 2

Розподіл піддослідних групи 2 за рівнями прояву особистісних рис

№ п / п	особистісні риси	Рівні прояву у %				
		високий	вище середн.	середній	нижче середн.	низький
1	невротичність	-	18	48	-	34
2	агресивність	16	-	16	39	29
3	депресивність	-	-	-	48	52
4	дратівливість	16	35	-	49	-
5	товариськість	33	37	30	-	-
6	помірність	60	-	40	-	-
7	домінантність	50	18	18	-	13
8	стриманість	12	24	14	19	31
9	щирість	50	-	20	-	30
10	екстравертованість-інтровертованість	53	35		12	
11	емоційна стійкість	18		20	34	28
12	мужність-жіночність	68		21		11

Відповідно до прояву особистісних рис на високому, вище середньому і середньому рівнях працівників МВС групи 2 можна характеризувати як товариських (100%), помірних (100%), мужніх (89%), екстравертованих (88%), доміантних (87%), щирих (70%).

За результатами тестування можна зробити висновок, що співробітники, котрі працюють у структурі органів МВС більше 5 років, стали більш невротичними, депресивними, дратівливими, доміантними (реактивна агресивність), що свідчить про вплив напружених умов роботи на характер і поведінку людини. Водночас вони стали більш

відкритими, екстравертованими, емоційно стійкими та менш агресивними, товариськими, урівноваженими, стриманими. Крім того, у них виявилось деяке ослаблення чоловічої жорстокості. З метою виявлення рівня толерантності досліджених використовувався опитувальник «Комунікативна толерантність» (В. Бойко). Комунікативна толерантність особистості характеризує її здатність до передачі інформації, ставлення до людей, ступінь переносимості неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії.

Комунікативна компетентність визначається за такими показниками, як: 1) нерозуміння, неприйняття індивідуальності інших; 2) оцінка поведінки, способу мислення, окремих характеристик людей через еталон «Я»; 3) категоричність і консервативність в оцінці людей; 4) невміння приховувати або згладжувати неприємні почуття під час спілкування з людиною; 5) прагнення перевиховати, переробити свого партнера; 6) прагнення підігнати партнера під себе, зробити його зручним; 7) невміння прощати іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні вам неприємності; 8) нетерпимість до фізичного і психологічного дискомфорту; 9) невміння пристосовуватися до партнерів.

Високі показники свідчать про абсолютну нетерпимість до оточуючих, комунікативну інтолерантність. Показники загальної та комунікативної толерантності / інтолерантності у сукупності з показниками прояву толерантності / інтолерантності в окремих випадках дозволяють передбачити різні поведінкові прояви людини у взаємодії та спілкуванні з оточуючими людьми.

Таблиця 3

Порівняння результатів тестування толерантності за методикою Бойко у групах 1 та 2. (Чим вищий загальний бал, тим вища нетерпимість до оточуючих)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Загальний бал
Група 1	2,58	3,08	3,91	4,08	2,33	3,25	2,33	3,66	3,25	28,5
Група 2	2,66	3,83	4,66	5,5	4,83	4	2,66	3,33	3	34,5

Результати обстеження, представлені у таблиці 3, показують, що майже за всіма показниками в окремих аспектах поведінки (крім нетерпимості до фізичного і психологічного дискомфорту і невміння пристосовуватися до партнерів) толерантність і загальна толерантність працівників зі стажем роботи понад 5 років виявилися нижчими, ніж у працівників із меншим стажем. Ці результати підтверджують, що тривала робота у напружених, стресових ситуаціях знижує толерантність працівників силових структур.

Висновки про негативний вплив тривалої роботи людини у напружених ситуаціях підтверджують і результати, отримані внаслідок обстеження інших особистісних рис. За тестуванням за шкалою реактивної (ситуативної) й особистісної тривожності Спілберґера – Ханіна і ситуативна, і особистісна тривожність працівників зі стажем більше 5 років виявилася вищою, ніж у працівників зі стажем менше 5 років (таблиця 4).

Таблиця 4

Порівняння результатів тестування за рівнем ситуативної й особистісної тривожності у групах 1 та 2

	ситуативна тривожність	особистісна тривожність
Група 1 (менш 5 років)	34,7	34,5
Група 2 (більш 5 років)	35,5	36,6

Підвищення тривожності таких працівників пов'язане з досвідом їхньої роботи, який їм підказує, наскільки складним може виявитися спілкування із підслідними персонами. Молоді співробітники з малим досвідом роботи у правоохоронних структурах дещо перебільшують свої можливості у досягненні цілей у спілкуванні із підслідними. Обстеження здатності до емпатії дали такі результати: у групі 1 емпатійність на високому рівні виявилася у 3,2%, на середньому – у 15%, на низькому – у 81,8% учасників обстеження; у групі 2 емпатійність на високому рівні виявилася у 18,8%, на середньому – у 29,2%, на високому – у 52%. Отже, здатність до емпатії у всіх працівників виявилася на дуже низькому рівні.

У тестуванні агресивності показники агресивності у групі 2 за ознаками фізичної, непрямой та вербальної агресії, образи, почуття провини виявилися нижчими, ніж у групі 1, а за ознаками драгівливості, негативізму, підозрливості – вищими. Загальний індекс агресивності у групі 2 виявився нижчим, а індекс ворожості вищим, ніж у групі 1. Таким чином, досвід роботи переконує працівників правоохоронних органів, що високий рівень агресивності у спілкуванні з підслідними не покращує результативність їхньої роботи.

Водночас ворожість, нетерпимість до порушників закону у них не зменшується відповідно до принципу невідворотності покарання за правопорушення. Оскільки агресивність проявляється зазвичай у фруструючих ситуаціях у формі неадекватної поведінки, агресивність можна розглядати як протилежність толерантності. Виявлення ознак агресивності особистості має велике значення у визначенні важливих для професійної діяльності представників правоохоронних органів індивідуально-психологічних якостей.

Висновки із проведеного дослідження. Обстеження індивідуально-психологічних особливостей працівників правоохоронних органів показало, що тривала робота у правоохоронних структурах МВС (більше 5 років) підвищує як емоційну стійкість, здатність до емпатії, стриманість, впевненість у собі, комунікативну компетентність, так і невротичність, депресивність, драгівливість, негативізм, підозрливість, інтолерантність, домінантність, ситуативну й особистісну тривожність. Співробітники зі стажем роботи менше 5 років відрізняються (порівняно із працівниками, які мають стаж роботи понад 5 років) більш високим рівнем прояву загальної агресивності фізичної, непрямой, вербальної, спонтанної агресії, більш низьким рівнем толерантності, здатності до емпатії. Водночас для них характерний більш високий рівень впевненості у собі та товариськості.

Результати обстеження показують, що як молоді, так і досвідчені співробітники МВС з огляду на специфіку роботи потребують психологічної підтримки для підвищення ефективності професійної діяльності. Основними напрямками роботи з надання психологічної допомоги можуть бути тренінги з підвищення толерантності, емоційної стійкості, комунікативної компетентності, здатності до емпатії, зниження агресивності, домінантності, тривожності, невротичності.

Список використаної літератури

1. Віденєєв І.О., Перевозна Т.О., Радько О.В. Емоційне вигорання як фактор постравматичних стресових розладів у працівників поліції. *Габітус*. 2020. Т. І. Вип. 12. С. 136–140.
2. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога : в 2 кн. : учебное пособие. Москва : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС. 2000. Кн. 2. 248 с.

PROFESSIONAL EXPERIENCE AS A DETERMINANT OF INDIVIDUAL AND PSYCHOLOGICAL SPECIALTIES OF THE LAW

Igor Videnieiev

*Kharkiv State Academy of Culture,
4, Bursatsky Descent, Kharkiv, Ukraine, 61057
e-mail: viden150@ukr.net*

Anastasia Bolshakova

*Kharkiv State Academy of Culture,
4, Bursatsky Descent, Kharkiv, Ukraine, 61057
e-mail: bolshakova777@ukr.net*

Tetiana Perevozna

*Kharkiv State Academy of Culture,
4, Bursatsky Descent, Kharkiv, Ukraine, 61057
e-mail: p.-tatjana@ukr.net*

Today, knowledge of legal psychology is not fully used to develop general principles for the effective functioning of law enforcement agencies. This knowledge is not required in investigative, operational, personnel, expert and other types of official activities. Especially relevant is the development of a scientifically sound approach to the study of personal characteristics of law enforcement officers.

Traditionally, the activity in extreme conditions in which the police officer works is studied by analyzing the relationship between the characteristics of existing exogenous factors, psychological states, personality traits and the results of its activities. In our study, this is the length of professional activity.

The purpose of our work was to study the individual psychological characteristics of the personality of law enforcement officers with different professional experience. The object of study is the identity of a police officer. The subject of the study is the individual psychological characteristics of the personality of law enforcement officers with different lengths of professional activity. Using the approach of unity of consciousness, activity and personality, we focused on the professionalization of the personality of law enforcement. Using standardized psychodiagnostic techniques, we studied the states and properties of personality using the multifactor Freiburg personality questionnaire (PP1), the questionnaire "Communicative tolerance" (V. Boyko), the scale of reactive (situational) and personal anxiety Spielberger-Hanin.

A study of individual psychological characteristics of law enforcement officers showed that long experience in law enforcement agencies affects the emotional sphere, increasing its resilience, empathy, communicative competence, increases self-esteem and stimulates the development of neuroticism, depression, irritability, irritability, irritability, dominance, situational and personal anxiety. Employees with less than 5 years of experience have a high level of aggression, a lower level of tolerance, the ability to empathize, they are more confident and sociable. According to the results of the survey, both young and experienced law enforcement officers, taking into account the specifics of their work, need psychological support to improve the effectiveness of their professional activities.

Key words: experience of professional activity, personality of law enforcement officer, individual psychological characteristics of the personality.